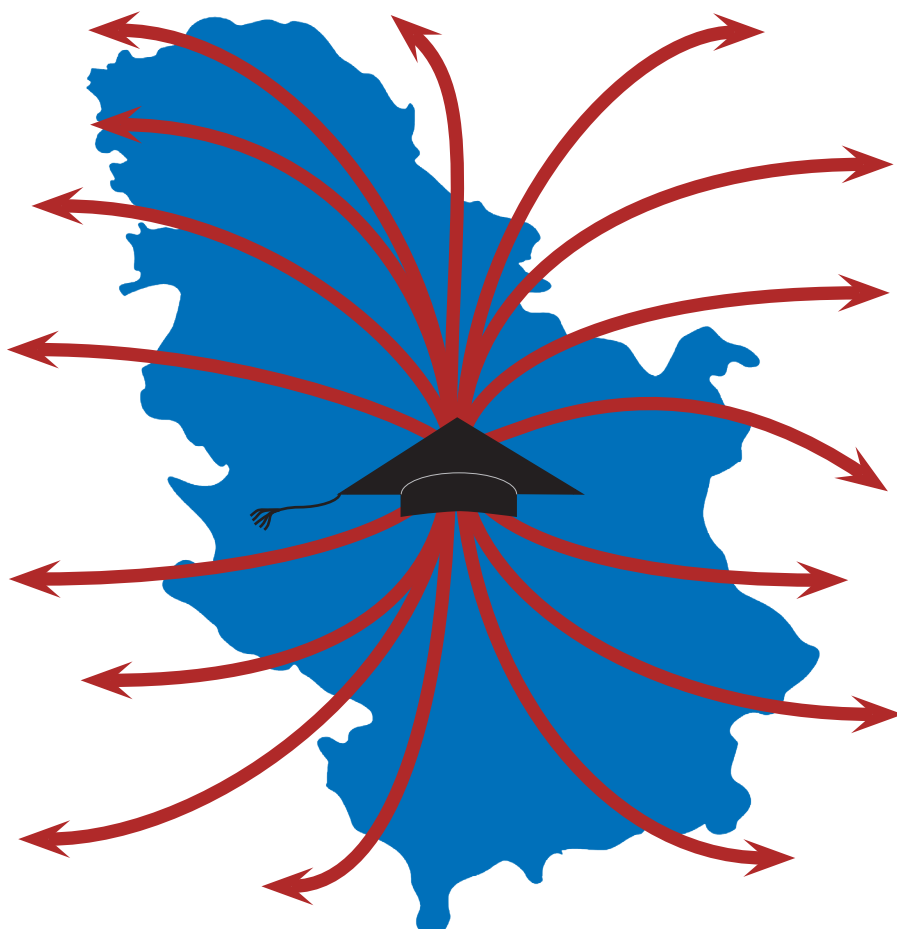

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ

**СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФСKE РЕПРОДУКЦИЈЕ
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И МОГУЋНОСТИ ИЗГРАДЊЕ
ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ СТРАТЕГИЈЕ:
УЗРОЦИ МОБИЛНОСТИ ЉУДСКОГ/ОБРАЗОВНОГ КАПИТАЛА
И ПОСЛЕДИЦЕ ПО САДАШЊИ И БУДУЋИ РАЗВОЈ
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

**СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТИ
ДЕМОГРАФСKE РЕПРОДУКЦИЈЕ
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И МОГУЋНОСТИ
ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ СТРАТЕГИЈЕ:
УЗРОЦИ МОБИЛНОСТИ ЛЉУДСКОГ/ОБРАЗОВНОГ
КАПИТАЛА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО САДАШЊИ
И БУДУЋИ РАЗВОЈ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

Ниш
2023

<https://doi.org/10.46630/sad.2023>

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
BRANCH IN NIŠ

**SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF DEMOGRAPHIC
REPRODUCTION IN SOUTH-EAST SERBIA
AND POSSIBILITIES OF CONSTRUCTION
PRONATALITY STRATEGIES:
CAUSES OF HUMAN/EDUCATION CAPITAL
MOBILITY AND IMPLICATIONS FOR THE CURRENT
AND FUTURE DEVELOPMENT
OF SOUTHEASTERN SERBIA**

Prepared and wrote the foreword
Ljubiša Mitrović, PhD, professor emeritus
Biljana Prodović Milojković, PhD

Niš
2023

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ

**СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТИ
ДЕМОГРАФСKE РЕПРОДУКЦИЈЕ
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И МОГУЋНОСТИ
ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ СТРАТЕГИЈЕ:
УЗРОЦИ МОБИЛНОСТИ ЛЈУДСКОГ/ОБРАЗОВНОГ
КАПИТАЛА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО САДАШЊИ
И БУДУЋИ РАЗВОЈ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

Приредили и предговор написали
др Љубиша Митровић, професор емеритус
доц. др Биљана Продовић Милојковић

Ниш
2023

Универзитет у Нишу – Филозофски факултет у Нишу
Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу

СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФСKE РЕПРОДУКЦИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И МОГУЋНОСТИ ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ СТРАТЕГИЈЕ, књига 9
УЗРОЦИ МОБИЛНОСТИ ЉУДСКОГ/ОБРАЗОВНОГ КАПИТАЛА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО САДАШЊИ И БУДУЋИ РАЗВОЈ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Приредили:

др Љубиша Митровић, професор емеритус
доц. др Биљана Продовић Милојковић

Програмски одбор Научног симпозијума:

академик Александар Костић, координатор пројекта, председник Програмског одбора
академик Драган Шкорић, председник Одбора за село САНУ
академик Владимир Ракочевић, Огранак САНУ у Нишу
др Љубиша Митровић, проф. емеритус, руководилац пројекта, Универзитет у Нишу
проф. др Наталија Јовановић, декан Филозофског факултета Универзитета у Нишу
проф. др Владимир П. Гречић, Научно друштво Србије, Београд
др Мирјана Рашевић, управник Центра за демографска истраживања, ИДН, Београд
проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић, Машински факултет Универзитета у Нишу
проф. др Мирјана В. Бобић, Филозофски факултет Универзитета у Београду
проф. др Јасмина Петровић, управник Центра за социолошка истраживања,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу
проф. др Сузана Марковић Крстић, Филозофски факултет Универзитета у Нишу
доц. др Драгана Пешић Јенаћковић, секретар Одбора

Драган Н. Стојадиновић, стручни сарадник

Рецензенти:

проф. др Божо Милошевић
проф. др Слободан Цветановић
проф. др Слободан Миладиновић

Издавачи:

Универзитет у Нишу – Филозофски факултет у Нишу
Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу

За издаваче:

проф. др Наталија Јовановић, декан Филозофског факултета Универзитета у Нишу
дописни члан САНУ Влада Вељковић
председник Комисије за руковођење радом Огранка САНУ у Нишу

Лектор:

Милена Момировић

УДК:

Јелена Јовановић, Филозофски факултет у Нишу

Превод резимеа на енглески:

проф. др Владан Павловић

Техничка припрема:

Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. ел.

ISBN 978-86-7379-639-0

<https://doi.org/10.46630/sad.2023>

САДРЖАЈ

Љубиша Митровић, Биљана Продовић Милојковић ПРЕДГОВОР	7
Љубиша Митровић МОБИЛНОСТ ЕЛИТА ЗНАЊА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И МОГУЋНОСТИ АНГАЖОВАЊА ИНОВАТИВНО-СТВАРАЛАЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА СРПСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ДИЈАСПОРЕ У НАЦИОНАЛНОМ, РЕГИОНАЛНОМ И ЛОКАЛНОМ РАЗВОЈУ СРБИЈЕ	11
MOBILITY OF THE COGNITIVE ELITE IN THE ERA OF GLOBALIZATION AND POSSIBILITIES OF ENGAGING THE INNOVATIVE-CREATIVE POTENTIALS OF THE SERBIAN INTELLECTUAL DIASPORA IN THE NATIONAL, REGIONAL AND LOCAL DEVELOPMENT OF SERBIA	29
Мирјана Рашевић, Владимир Никитовић СРБИЈА: КА ЕФИКАСИЈЕМ УПРАВЉАЊУ МИГРАЦИЈАМА НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ	31
SERBIA: TOWARDS MORE EFFICIENT MIGRATION MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL.....	43
Владимир П. Гречић ЧИНИОЦИ УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ СРБИЈЕ И ЊЕНИХ ГРАДОВА ЗА ЗАДРЖАВАЊЕ И ПРИВЛАЧЕЊЕ ТАЛЕНАТА, СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА НИШ	45
FACTORS OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF SERBIA AND ITS CITIES FOR TALENT RETAINING AND ATTRACTING, WITH SPECIAL REFERENCE TO NIŠ	64
Мирјана Бобић КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ У ОБЛАСТИ МИГРАЦИЈА У СРБИЈИ И ЕУ: ШТА НЕДОСТАЈЕ И ШТА ЧИНИТИ	65
COMPARATIVE ANALYSIS OF UNIVERSITY CURRICULA IN THE FIELD OF MIGRATION IN SERBIA AND EU: WHAT IS MISSING AND IS TO BE DONE	77
Јасмина С. Петровић ИСКУСТВЕНА ЕВИДЕНЦИЈА И РАЗЛИЧИТИ ИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУПИ ИЗУЧАВАЊУ МИГРАЦИЈА: КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ	79
EMPIRICAL EVIDENCE AND DIFFERENT INVESTIGATIVE APPROACHES TO THE STUDY OF MIGRATIONS: KEY ISSUES	91
<u>Сузана Марковић Крстић</u> , Лела Милошевић Радуловић СОЦИОДЕМОГРАФСКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ОПАДАЊА НАТАЛИТЕТА И МИГРАТОРНИХ КРЕТАЊА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ	93
SOCIO-DEMOGRAPHIC IMPLICATIONS OF FERTILITY DECLINE AND MIGRATORY TRENDS IN SOUTHEASTERN SERBIA	109
Милица З. Весковић Анђелковић ПОВРАТАК СРПСКЕ ДИЈАСПОРЕ – РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	111
RETURN OF EXPERT DIASPORA – RESULTS OF EMPIRICAL SURVEY	124
Јелена Ј. Станковић, Ивана Марјановић КВАЛИТЕТ ЖИВОТА И МИГРАЦИЈЕ: ДА ЛИ ПОСТОЈИ ВЕЗА?	125
QUALITY OF LIFE AND MIGRATION: IS THERE A CONNECTION?	134
Предраг М. Митровић ГЛОБАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ И РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛ СРПСКЕ ДИЈАСПОРЕ	135
GLOBAL MIGRATION AND DEVELOPMENT POTENTIAL OF THE SERBIAN DILASPORA ..	148

Милован М. Митровић	
СРПСКЕ ЗАВИЧАЈНЕ МРЕЖЕ: АКЦИОНО-ОРГАНИЗАЦИОНИ МОДЕЛ	149
SERBIAN NATIVE NETWORKS: ACTION-ORGANIZATIONAL MODEL	162
Дарко Радосављевић, Соња Јосиповић	
ПЕРМАНЕНТНО ОБРАЗОВАЊЕ И КАРИЈЕРНА МОБИЛНОСТ	
КАО ФАКТОРИ ОДЛИВА МОЗГОВА ИЗ СРБИЈЕ.....	163
PERMANENT EDUCATION AND CAREER MOBILITY AS FACTORS	
OF BRAIN DRAIN FROM SERBIA	177
Вјекослав Л. Бутиган	
ПОКУЛТУРА УСАМЉЕНОСТИ И ЊЕНЕ СОЦИЈАЛНО-ДЕМОГРАФСКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ...179	
CULTURE OF LONELINESS AND ITS SOCIAL-DEMOGRAPHIC IMPLICATIONS.....	198
Алекса М. Поповић	
КОНТРОЛА МИГРАЦИЈА И СРПСКО ДРУШТВО ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ	
1737–1782. ГОДИНЕ	201
THE CONTROL OF MIGRATIONS AND THE SERB SOCIETY OF THE HABSBURG	
MONARCHY 1737-1782.....	210
Драгана Митровић, Дуња Величковић	
ЗНАЧАЈ СТУДИЈА ДИЈАСПОРЕ ЗА ОЧУВАЊЕ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА	
У РАСЕЈАЊУ И ЈАЧАЊУ ВЕЗЕ СА МАТИЦОМ	211
THE IMPORTANCE OF DIASPORA STUDIES IN PRESERVING THE CULTURAL IDENTITY OF	
EMIGRATED SERBS AND STRENGTHENING THE CONNECTION WITH THE MOTHERLAND ...	217
Радован Марјановић	
ПАРАДОКСИ „ОДЛИВА МОЗГОВА”	219
"BRAIN DRAIN" PARADOXES	226
ЗАКЉУЧЦИ СА НАУЧНОГ СКУПА	
УЗРОЦИ МОБИЛНОСТИ ЉУДСКОГ/ОБРАЗОВНОГ КАПИТАЛА	
И ПОСЛЕДИЦЕ ПО САДАШЊИ И БУДУЋИ РАЗВОЈ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	227

СРБИЈА: КА ЕФИКАСНИЈЕМ УПРАВЉАЊУ МИГРАЦИЈАМА НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ

Апстракт. Локална заједница је битан ресурс у популационој политици. Не као замена за државну интервенцију, већ у смислу ефикаснијег спровођења и/или надградње мера које је држава успоставила, као и нових иницијатива које, обогачене искуством, могу бити и централизоване. У раду се указује на потенцијални простор за стратешко деловање у јединицама локалне самоуправе везано за иселјавање/уселјавање становништва. Препоруке, различитог нивоа општости, базиране су, пре свега, на делу резултата квалитативног истраживања спроведеног у Звездари, Шиду, Трстенику и Гацином Хану крајем 2018. године. Ове општине припадају различитим регионима Србије и истовремено су различитог нивоа развијености. Фокус-групни метод је изабран као основни методолошки инструмент за истраживање. У малој групи, организованој у свакој од изабраних општина, на тему како локална заједница може да управља миграцијама, разговарали су грађани, имигранти/емигранти и кључни актери за доношење и спровођење одлука на локалном нивоу.

Кључне речи: управљање миграцијама, популациона политика, јединица локалне самоуправе, Србија.

Увод

Поред политичког одговора који се тиче фертилитета, морталитета и старења становништва, једнако важан део популационе политике је и управљање миграцијама. У савременом смислу управљање миграцијама подразумева три претпоставке. То су: добри подаци, свеобухватно разматрање узрока и последица иселјавања/уселјавања и сагледавање миграција као инструмента у функцији развоја. Подаци о пресељењу из једне у другу општину су по правилу доступни. Генерално постоји проблем статистичких података о спољним миграцијама (Willekens et al., 2016). Притом, треба подвући да су подаци о имигрантима бољи него подаци о броју и карактеристикама лица која су напустила једну земљу.

Често се економски фактор сматра као једино важан за индивидуалну одлуку која се тиче пресељења. Сигурно да је посебно важна перцепција услова који се односе на тржиште рада, као што су могућност запослења, висина дохотка, брзина напредовања у примарној средини у односу на потенцијалну дестинацију. Но, све више, данас, на значају добијају и други услови као што

су осећај сигурности у једној средини, квалитет живота, развијеност образовних, здравствених и социјалних институција, свеукупна брига за добробит грађана од локалног до националног нивоа, степен заштите животне средине, перспективе везане за будућност (Рашевић, 2017). Такође, битно је размотрити социоекономске последице усељавања / исељавања.

За управљање миграцијама чини се да је посебно важно прихватање новог концепта по коме су миграције инструмент социоекономског развоја свих средина укључених у миграциони ланац. Импулси за ову парадигму долазе из теоријских разматрања миграционог феномена и развоја, налаза спроведених емпиријских истраживања у различитим популацијама, као и из политичких кругова. Важну улогу у формулисању и примени ширег погледа на међусобни утицај миграција и развоја имају Уједињене нације. Прихватање новог концепта подразумева балансирану интеграцију миграционог феномена у национална и локална развојна стратешка документа (Раšević, 2017).

Локална заједница је битан ресурс у популационој политици у смислу ефикасног спровођења и надградње мера које је држава промовисала, као и тражења нових решења, прилагођених специфичним проблемима и потребама датог окружења, уз коришћење предности у хуманим ресурсима и ублажавање баријера везаних за њих. Имајући у виду важност просторне покретљивости становништва, укључивање локалне самоуправе у управљање миграцијама је битно, поготово данас, и претпоставља побољшање квалитета живота у локалној заједници у најширем смислу, то јест омогућавање појединцу да удобније, мирније и здравије живи.

Циљ и методологија истраживања

Унапређење популационе политике на локалном нивоу био је један од циљева пројекта *Истраживање о активирању четири јединице локалне самоуправе у Републици Србији ради идентификовања демографских изазова и унапређивања популационе политике на локалном нивоу*. Истраживање су спровели аутори овога рада у Звездари, Шиду, Трстенику и Гаџином Хану крајем 2018. године. Истраживање је финансирао Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику, а реализовано је уз велику подршку јединица локалних самоуправа (ЈЛС).

Изабране општине припадају различитим регионима Србије и истовремено су различитог нивоа развијености.¹ Анализа демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у 21. веку, на основу доступних квантитативних података, указује на постојање озбиљних демографских изазова. То су: ниво рађања далеко испод потреба просте репродукције становништва,

¹ Регионални развој. *Степен развијености за 2014. годину*.

<http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (10.1.2022).

просечна старост становништва преко 40 година и различити проблеми који се тичу покретљивости становништва. Ово су заједнички популациони проблеми и за већину других општина у Србији.

Фокус-групни метод је изабран као основни методолошки инструмент за истраживање. Фокус-групни метод се обично користи када је реч о новој истраживачкој теми. Он омогућава да се прикупи већи број циљаних опсервација у кратком временском периоду. Истовремено је његова најважнија предност што учесници током разговора не износе само своје ставове и мишљења већ их и образлажу, аргументују и бране. Учесници су у социјалној интеракцији више једни са другима, а мање са модератором разговора (Ђурић, 2005; Павловић, Џиновић, 2007).

У свакој од изабраних општина, у малој групи, разговарали су грађани, имигранти/емигранти и кључни актери за доношење и спровођење одлука на локалном нивоу на тему како локална заједница може да управља миграцијама. Пре разговора сажето је представљен демографски развој општине у новије време и поглед на њену непосредну популациону будућност који указују на важност миграционе компоненте кретања становништва (Nikitović, 2019).

У малој групи је отворен разговор на пет унапред дефинисаних питања. Разматрана су следећа питања:

1. Како до бољих података о лицима која су се иселила из (директно или преко неке друге општине) у страну земљу?
2. Који проблеми у вашој локалној заједници у највећој мери забрињавају њене житеље?
3. На који начин би издвојени проблеми који забрињавају житеље општине могли да се ублаже?
4. Којим механизмима би локална администрација могла да подстакне укључивање дијаспоре која потиче са ових простора у развој општине?
5. Шта локална администрација треба да уради да би се припремило јавно мњење за повећано уселјавање повратника и странаца ради боље демографске будућности општине?

Резултати истраживања

Приказаћемо резиме дискусије која се одвијала у фокус групи на тему како општина може да управља миграцијама, организованој у свакој од четири изабране ЈЛС.

Звездара

У разговору о управљању миграцијама на нивоу локалне заједнице учествовали су: присилни мигрант из Хрватске у име Удружења избеглих и

расељених „Завичај”, повратница из Немачке по основу реадмисије и представница Савета за миграције у оквиру јединице локалне самоуправе.

Истакнуто је да су се лица избегла из бивших југословенских република, статусно посматрано, углавном интегрисала у локалну заједницу, али да је остало пуно реалних проблема са којима се и даље суочавају. Заправо, већина их је укинула избеглички статус како би дошли до личне карте и могућности да се запосле, али су махом остали нерешени стамбени проблеми, као и питања истинске интеграције. Притом, већину избеглих који су смештени у социјалне станове чине болесни, стари и лица са инвалидитетом, који егзистенцијално зависе од новчане помоћи општине.

Од свих присилно досељених становника у општини Звездара, највише је интерно расељених лица са Косова и Метохије и њихови проблеми су посебно изражени пре свега због нерешеног боравишног статуса, који утиче на остваривање свих осталих права, почев од примарне здравствене заштите до решавања економског и стамбеног питања. Представница Савета за миграције у општини Звездара је истакла да локална самоуправа нема ажурну евиденцију интерно расељених, јер они нису дужни да се редовно јављају поверенику у општини, већ само када продужавају привремено боравиште у МУП-у. Стога би бољи увид у бројно стање и структуру интерно расељених лица омогућио локалној самоуправи да ефикасније одговори на потребе ове популације у виду новчане помоћи за огрев, пакета хране и лекова, као и у домену одговарајућих грађевинских и стамбених програма на које општина редовно аплицира.

Представник удружења избеглих и расељених лица је истакао да је општина Звездара светао пример када је у питању однос према овој категорији становништва, која је у Србији врло често маргинализована и настањена по ободима општина и градова. Поред постојећих активности општине, које се реализују кроз различите програме и пројекте намењене избеглицама и расељенима, изнет је предлог административне природе који се односи на национални ниво, а могао би пуно да помогне расељенима који живе у београдским или другим општинама удаљеним од Косова и Метохије. По тој идеји би интерно расељеним лицима требало омогућити једноставнију и јефтинију процедуру пријаве пребивалишта у односу на актуелну која подразумева да је ово питање неопходно регулисати у општинама као што су Ниш или Крушевац које привремено заступају косовске општине. Од могућих решења којима би локална самоуправа могла да помогне у ублажавању проблема са којима се суочавају избегли и расељени, наведено је да би сва деца из ове популације требало да добију социјалну помоћ, да ови становници имају приоритет приликом доделе социјалних станова, као и при запошљавању. Коначно, било би од значаја да сама општина врши мониторинг ове популације, да их обилази како би имала бољи увид у њихово стање и тако адекватније и ефикасније могла да им помогне.

Илегалним мигрантима из азијских и афричких држава који нису успели да се домогну својих крајњих дестинација, а којих је иначе мало, бави се

Комесаријат за избеглице и миграције, те они не представљају посебну бригу локалне самоуправе. С друге стране, већину повратника по основу реадмисије чине лица ромске националности, без икаквих материјалних средстава, махом без школе или највише са завршеном основном школом, што им знатно умањује шансе да пронађу запослење. Део њих нема ни личну карту или пасош, што доводи у питање и остваривање здравствене заштите. И код ових лица је решавање наведених проблема изван надлежности општине. Но, као и у случају избеглих и интерно расељених, општина помаже пре свега у виду новчане помоћи и кроз програме који обезбеђују набавку грађевинског материјала у циљу стамбеног збрињавања.

Иако у 21. веку општина Звездара бележи релативно значајан миграциони прилив кроз унутрашња досељавања, попут осталих великих градских општина у Граду Београду, посебан изазов за њу представља одсељавање високообразованих суграђана у иностранство услед немогућности да пронађу адекватно запослење и/или обезбеде жељене животне услове. Учесници у разговору сматрају да локална самоуправа, нажалост, не може битије да утиче на ублажавање овог изазова. С друге стране, дијаспора се не препознаје као фактор чије би укључивање у живот општине било реално у догледно време. Такође, иако повратника има, и то оних који су успели да покрену свој бизнис, њих је веома мало, а број званично пријављених је практично занемарљив.

Дакле, у домену управљања миграцијама, превладао је став учесника у разговору да локална заједница мало тога може да учини приликом одлука људи да се на Звездару доселе, а нарочито да се из ње одселе, с обзиром на то да су, према дискусантима, макро фактори далеко најважнији, а истовремено надлежности градских општина у административној организацији Града Београда крајње лимитиране.

Шид

У дискусији о могућностима општине Шид да управља миграцијама је учествовало осам саговорника из локалне заједнице и то: досељена странкиња из Јордана, присилна мигранткиња из Хрватске, три представника ЈЛС, новинарка локалног радија и две младе особе старосне доби 20–25 година.

Учесници дискусије су разговарали из угла искустава општине која је имала пуно присилних имиграната у последње три деценије, почев од Срба из бивших република СФРЈ до оних из актуелне мигрантске кризе, а која се тек скорије суочава са значајнијим одсељавањем како у иностранство тако и у веће центре у земљи, нарочито Београд и Нови Сад. Дискусанти верују да би бољи подаци о одсељенима били од значаја за функционисање општине. Захваљујући добро организованом мрежи Савета месних заједница, сматрају да би у селским срединама могли у 95% одсто случајева да дођу до евиденције отишлих, али је то у случају градског насеља Шид свакако теже.

Наведени су примери отежаног праћења одлазака у иностранство, јер људи најчешће одлазе периодично злоупотребљавајући туристичку визу на три месеца, на пример у Словачку, или пак користећи погодност двојног држављанства за рад у Немачкој у случају досељених из Хрватске. Ретко ко одлази трајно на дуже, већ углавном на 3–4 месеца радећи „на црно”, што отежава могућност праћења ових миграната. У последње време, нарочито одлазе здравствени радници. Изнет је став да се без подршке са националног нивоа тешко може доћи до боље евиденције одсељених. Изузетак су националне мањине које имају своју организацију, па тако словачко културнопросветно друштво има евиденцију оних који су отишли у Словачку.

Учесници у разговору сматрају да постоји и проблем неажурне евиденције промена пребивалишта унутар земље. Тако се суграђани који се доселе у Шид не одјаве из већих градова рачунајући на бољу здравствену заштиту у њима, али онда имају проблем да у Шиду добију лекове када им затребају. Слично, млади из општине Шид који после завршетка студија остану у месту студирања се не одјављују, па локална самоуправа нема реалан увид у бројно стање и структуру популације.

Од највећих проблема за житеље општине наведено је тешко налажење посла односно незапосленост и низак животни стандард, као и одлазак младих уз оцену да се око 80% оних који оду на студије више не врате у Шид због веће могућности запослења и већих зарада првенствено у Београду и Новом Саду.

Мигрантска криза је специфичан проблем ове општине имајући у виду огроман број миграната који су протеклих неколико година прошли и били привремено збринуте на путу кроз њену територију, али и релативно већи број настањених страних држављана. У том смислу, предрасуде према људима који долазе из другачијих култура су препознате као највећи проблем. Дискутанти се, пак, слажу да се са тим изазовом добро носе, што потврђује одсуство већих непријатности и озбиљнијих демонстрација, али и позитиван контекст у којем се помиње општина Шид од стране надлежних домаћих и страних хуманитарних организација у односу на остале битне тачке на рути кроз Србију.

Посебан проблем проистекао из мигрантске кризе је укључивање деце миграната у основне школе, који је прошле године превазиђен упорношћу свих житеља и релевантних тела локалне самоуправе која су, кроз разговоре у месним заједницама, школским одборима и општини, радила на промени ставова домицилног становништва када је у питању прихватање људи другачије културе. Учесници дискусије истичу да су поносни на то што се општина Шид истиче као пример рада са мигрантима од пријема до укључивања деце, где они имају добар третман од локалне популације, слободу кретања и сву потребну здравствену заштиту упркос томе што је фреквенција транзита кроз општину и даље релативно висока (50–100 људи дневно).

Саговорници у фокус-групи истичу да је најефикаснији начин да се ублаже највећи проблеми житеља у општини Шид формирање индустријске

зоне, на којем ради локална самоуправа. То је оцењено као предуслов за долазак озбиљних инвеститора а последично за отварање нових радних места. Ову меру већина дискусаната сматра ургентном, јер због све израженијег одласка младих у веће центре у земљи односно у иностранство ускоро неће бити довољне понуде радне снаге потенцијалним инвеститорима.

Индустрија је, према учесницима дискусије, данас на доста нижем нивоу него раније, док су услужне делатности слабо развијене. Капацитети мањих приватних задруга и компанија које се баве воћарством и ратарством, као најзначајнијим пољопривредним гранама у општини, премали су да апсорбују вишкове незапослених. Као позитиван пример се наводи приватизација компаније Срем Шид, те да би отварање две-три фабрике у значајној мери смањило проблем незапослености. Субвенције државе сматрају се драгоценим. Закључак је да би смањење незапослености и рада у сивој зони, обезбеђивање превоза радника, као што је било некада, допринело формирању климе која би била повољна за задржавање људи у овој средини.

Учесници у дискусији не виде како дијаспора може да помогне локалној заједници на организован начин, јер иселјеници помажу искључиво својим породицама. Слично, не верују да је могућа активност локалне самоуправе која би утицала на повратак одсељених у стране земље. С друге стране, сматрају да у општини Шид не би било већих проблема са потенцијалним усељењем повратника или насељавањем странаца позивајући се на рецентна искуства. Ипак, колико год већ недостаје радна снага у одређеним секторима, свесни су да не би могли једнако реаговати на све потенцијалне досељенике, јер међу њима постоје значајне разлике. Тако би Сиријце, као прве скорашње мигранте, који су бежали од рата и које су оценили као културне и образоване људе, најпре пожелели као суграђане за разлику од нпр. Алжираца и Мароканаца, које углавном представљају млађи мушкарци који не беже од рата већ од проблема са законом у својим државама. Међутим, дискусанти подвлаче да мигранти који пролазе кроз општину, иако оцењују Србију као љубазну земљу, не желе да се настане у њој, а поготово не у Шиду. Ипак, локална самоуправа улаже у инфраструктуру прихватних центара, јер процењује да ће се мигранти задржати у општини најмање 2–5 година, а да ће се одређен број њих који не успе да се домогне Европске уније ипак настанити у Шиду.

Трстеник

У покушају да се одговори на питање како општина Трстеник може да управља миграцијама разговарали су: представница општинске управе, повереница за избеглице у оквиру јединице локалне самоуправе, директорка основне школе, новинарка локалне телевизије, лице досељено из друге општине, гимназијалка завршног разреда и спортиста у узрасту 20–25 година.

Учесници у дискусији су одмах на почетку истакли да је њихова општина позната по гастарбајтерским миграцијама које су почеле 1970-их. Ипак, за разлику од тих иселјеника који су најчешће били чврсто везани за свој крај, улажући барем у изградњу некретнина и враћајући се у завичај након завршеног радног века, њихови потомци су се углавном интегрисали у друштва дестинације.

Евиденција о одсељенима данас је слаба, локална самоуправа нема реалан увид у стање, види их као незапослене, а они су или на тромесечном раду на бродовима или у Словачкој или су се, пак, одселили у Београд и Ниш. Пошто је општина мала и људи у принципу имају представу где је ко отишао, госпођа чија су деца у иностранству изложила је занимљив предлог да се, преко интерних евиденција кућних савета у граду Трстенику, које се заснивају на реалном увиду у број пријављених станара на списку за плаћање воде, направи локална општинска евиденција одсељених.

Локална самоуправа нема своју евиденцију избеглих и расељених лица, јер се тиме искључиво бави Комесаријат за избеглице и миграције, који није спроводио никакву обуку локалних повереника за миграције како би их оспособио за такве активности. Последице таквог приступа су најочљивије у случају расељених лица чији је број у општини Трстеник оцењен као нералан, јер многи од њих не обнављају пријаву пребивалишта иако су на то обавезни сваке две године. С друге стране, представници општине сматрају да државни програми интеграције кроз куповину сеоских домаћинстава, грађевинског материјала и доходовног оснаживања, на које се локална самоуправа редовно пријављује и спроводи их на својој територији, функционишу добро, што сведоче резултати претходног петогодишњег акционог плана, али и нови план који је на снази од 2018. године. Ипак, примећено је да су куће за збрињавање ових лица за које општина конкурише често у лошем стању или им је нерешен статус у катастру.

Од проблема који највише забрињавају житеље општине Трстеник, на првом месту је издвојена незапосленост, а потом одсељавање младих. Ученица завршне године гимназије сматра да постојеће високошколске установе у граду немају потребан квалитет да привуку будуће студенте, па они углавном одлазе у Београд или Ниш. По завршетку студија у Београду, Трстеничани се најчешће не враћају у општину порекла у нади да ће у већој средини обезбедити себи бољу егзистенцију с обзиром на већу понуду послова и могућност боље зараде. Директорка школе је изнела податак да су 1999. имали тридесетак ученика расељених са Косова и да су сви касније отишли за Београд. Млади спортиста је изнео сопствени утисак да 70% младих жели да се одсели из општине.

Општина последњих 25 година има Фонд за младе таленте који годишње стипендира око 100 студената, али се они по завршетку студија махом не враћају. Разлог је у томе што их уговор на то не обавезује, али и што често нема услова за њихово запошљавање у Трстенику. Предложено је да се клаузула о

повратку убаци у уговоре о стипендирању, што би вероватно резултирало мањим бројем пријављених, али би тада локална заједница заиста знала на кога тачно може да рачуна.

Учесници у дискусији су критиковали праксу државе да субвенционише стране инвеститоре, јер би за иста уложена средстава у локалне иницијативе младих, образованих и амбициозних људи могла да рачуна да ће они извесно остати у својим местима и да ће јој се то економски вишеструко исплатити, посебно у општинама каква је Трстеник које имају дугу и озбиљну индустријску традицију.

С обзиром на то да се одсељени углавном не враћају, а да је тенденција одсељавања све израженија, изнета је бојазан да ће Трстеник већ за десетак година бити „град духова”, са бројним празним становима у зградама изграђеним у периоду пуне запослености великих фабрика. Нико од саговорника не верује да они који су се одселили из Трстеника желе да учествују у развоју ове локалне заједнице, што поткрепљују чињеницом да скоро да нема таквих примера, па је тешко веровати да ће их бити убудуће. Недавни покушај једне градске основне школе поводом 50 година њеног постојања да подстакне своје бивше ученике да допринесу родном крају је резултирао потпуним неуспехом. Разлог за то виде у менталитету наших људи који немају осећај дуга и захвалности према заједници из које су потекли и којој суштински припадају. Саговорници у дискусији имају разумевања за мештане општине који су се одселили у велике градове у Србији, јер знају да је већина њих знатно финансијски оптерећена.

Дискутантанти сматрају да никако не треба радити на стварању услова за досељавање странаца, наочито из удаљених држава, већ треба омогућити да се врате они који су се одселили. Предложено је да локална самоуправа размисли о куповини сеоских домаћинстава за онај део градске популације која живи по гарсоњерама и самачким хотелима а пристала би да се настани у селу и тамо формира породицу.

Наведен је и специфичан пример досељавања Бугара, Румуна и Рома у Велику Дренову, коју карактерише велики удео старачких и самачких домаћинстава, а тиме и потреба за радном снагом у повртарству. Релативно високе дневнице и јефтине сеоске куће су привукле наведене стране држављане да се настане у овом селу. Мештани не гледају благонаклоно на њих, што је поткрепљено примерима негативних искустава у свакодневном животу. Ипак, деца досељеника иду у „мешана” одељења заједно са децом локалних мештана и сеоска заједница је свесна да због дефицита радне снаге мора да прихвати становнике који долазе из других држава. У сличном контексту, на крају је поменута оцена да је у порасту број Албанки које се, у оквиру уговорених бракова, насељавају у планинским селима општине без девојака због одсељавања у градове.

Гаџин Хан

У фокус-групи на тему управљања миграцијама је учествовало 15 дискусаната из локалне заједнице и то представници скупштине, општинске управе, пореске администрације, институција здравствене и социјалне заштите, удружења грађана, удружења пословних жена, локалних медија, две мајке са малом децом и две особе млађе од 25 година.

Саговорници одсељавање становништва сматрају једним од основних проблема општине. Стога подржавају и верују да је изводљива идеја стручних служби Републичког завода за статистику да општине праве своје локалне регистре становника коју су отишли у иностранство директно или преко других општина како би имали бољи увид у реалан број житеља односно могли да доносе боље одлуке у вези са управљањем миграцијама. Ипак, знајући да им се популациона величина континуирано смањује већ годинама, поједини дискусанти су изразили бојазан да би званично регистровање реалног смањења на годишњој основи могло да доведе до укидања Дома здравља односно неопходних лекара специјалиста имајући у виду важеће стандарде републичких установа које одлучују о здравственој политици.

Слична бојазан је изражена и по питању бројности школа. У том смислу, поменуто је да је већ било иницијатива тако што је тражена донација за комби који би децу којих има по 1–2 у школи у удаљеним насељима довозио у школу са више ђака или да се у близини такве школе за њих установи интернат у којем би боравили током радне недеље.

Незапосленост, посебно дуготрајна код великог броја незапослених, издвојена је као највећи проблем који забрињава житеље општине Гаџин Хан. Притом, доминантно старачка популација са пуно пољопривредних пензионера од минималних пензија мора да издржава и децу и унуке. Прескуп превоз је поново апострофиран као ограничавајући фактор за школовање, рад и друштвени живот који се одвијају у Нишу.

Истакнуто је да ни у локалним институцијама није лако запослити нове раднике након пензионисања старих, што је посебно изражено као проблем у Дому здравља са порастом потреба за здравственим третманом све већег броја старих који су раштркани на територији општине. Стога терет запошљавања техничког и немедицинског особља пада на локалну самоуправу, што јој представља велико додатно оптерећење.

Као проблем са којим се суочавају житељи Гаџиног Хана издвојена је и апатија, пасивност самих становника, али и неповерење неких од њих у локалне и државне институције. То је посебно дискутовано у контексту ограничених средстава која су на располагању општини, што грађани тумаче као поруку да треба да се ослоне сами на себе.

Учесници дискусије имају различита гледишта о томе како да се превазиђу или ублаже препознати проблеми. Они се крећу од тога да држава и локална самоуправа треба да субвенционису и помогну све оно што је од

виталног значаја до тога да свест људи у локалној заједници треба да се мења. Тако се, осим покретања производних погона и омогућавања јефтинијег превоза, дискутовало о инертности локалне самоуправе приликом решавања имовинско-правних односа као предуслова за оживљавање дефинисане индустријске зоне.

Скренута је пажња на то да је положај жене у породици и даље неповољан, чему је највећим делом узрок слаб образовни ниво, што се, по мишљењу већине саговорника, одражава негативно на односе у целој заједници али и на генерални статус жена у њој. Стога је превладало мишљење да би успостављање додатног образовања, по принципу вечерње школе, значајно помогло женама и у њиховој бољој социјализацији и порасту друштвеног активизма, али и мушкарцима с обзиром на неповољне образовне показатеље код оба пола.

Учесници дискусије су једногласни у оцени да потомци емиграције из прошлог века, која је иначе била ограничена практично на два села, имају веома слабе везе са завичајем, да су куће њихових родитеља махом празне, а да они имају станове по Нишу и да нису заинтересовани да помогну општини порекла односно да немају ту свест о потреби да помогну јер сматрају да нису ништа дужни завичају. Новија емиграција се, пак, своди на повремене циркуларне одласке у иностранство, најчешће Словачку, што не резултира трајним одсељавањем упркос томе што би већина „повремених” миграната то желела.

Када говоре о одсељенима, дискусанти пре свега мисле на мештане из свог краја који су се одселили у друге општине у земљи и тамо пронашли срећу и постигли пословне успехе. Од њих се очекује да се организују, попут других завичајних удружења (нарочито у Београду), и на тај начин, кроз одређене наменске фондове, помогну својој општини порекла. Нажалост, то углавном није случај, а наводи се и пример како поједини Запаљци успешни у другим срединама нису желели да дају интервјуе локалним медијима због неслагања са начином рада локалне самоуправе.

Иако су свесни да је територија њихове општине популационо девасатирана и једна од демографски најстаријих у земљи, и да су се појавили нови токови миграција из удаљених исходишта, учесници ове фокус групе су се јасно одредили против емиграната из других култура наводећи примере проблема са таквим мигрантима за које су у медијима чули да су се дешавали у Хрватској.

Као једно од могућих решења за актуелне проблеме у општини и изумирање и најудаљенијих насеља у општини, дискусанти виде развој туризма који би се базирао на природним лепотама и здравој животној средини, мада су свесни да немају ни потребну инфраструктуру, ни кадрове, ни смештајне капацитете. Очекују да то реши локална самоуправа.

Препоруке за управљање миграцијама на локалном нивоу

Препоруке које следе дефинисане су у циљу активирања Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана како би се успоставила ефикаснија популациона политика у сфери ублажавања иселјавања/подстицања усељавања. Истовремено, изабране јединице локалне самоуправе могу да представљају моделе деловања у овој сфери другим јединицама локалне самоуправе у Србији, а то је значајно из разлога што је локална заједница битан ресурс у популационој политици.

Препоруке су директно базиране на резултатима истраживања везаног за четири изабране општине у Србији, пре свега на анализи дискусије са грађанима и кључним актерима за доношење и спровођење популационе политике на локалном нивоу на тему како општина може да управља миграцијама. Поред тога, узета су у обзир релевантна теоријска разматрања, налази различитих емпиријских истраживања, стратешка решења и примери добре праксе.

Прво су наведене препоруке концепцијске и стратешке природе које се одnose на демографске изазове уопште, а затим препоруке о управљању миграцијама на локалном нивоу. Намера је била да се дефинишу реалне и проактивне препоруке. Треба имати у виду да је мало истраживачких и практичних искустава о активирању локалне заједнице да ефикасно спроводи популациону политику.

Концепцијске и стратешке препоруке

1. Сагледати међусобне, позитивне и негативне, утицаје демографског и социоекономског развоја општине.
2. Неговати дијалог између локалне администрације с једне и представника институција локале заједнице, цивилног друштва и грађана с друге стране у циљу препознавања фактора демографских процеса.
3. Дефинисати стратегију одрживог демографског развоја засновану на евиденцијама различитих врста.
4. Операционализовати стратегију одрживог демографског развоја кроз усвајање једногодишњих акционих планова.
5. Обезбедити јединствену координацију јавних политика у односу на демографске изазове.
6. Иницирати спровођење одређених активности на регионалном, националном и транснационалном нивоу које су релевантне за ефикасно спровођење популационе политике на локалном нивоу.

Управљање миграцијама

1. Ублажити уочене тзв. *push* факторе одсељавања.
2. Подржати конкретне иницијативе које се тичу боље интеграције повратника.
3. Формирати и одржавати базу одсељених из локалне заједнице (мапирање, професионални профили и заинтересованост за облик сарадње).
4. Промовисати улагање у лично образовање или развој кућног бизниса код прималаца дознака.
5. Код одсељених, промовисати и подржати идеју улагања у завичај.

6. Стварати позитивну климу према усељавању, развијати толеранцију и прихватање странаца.

ЛИТЕРАТУРА

- Đurić, S. (2005): „Metodologija fokusgrupnog istraživanja”. *Sociologija* 47(1): 1–26.
- Nikitović, V. (2019): *U susret regionalnoj depopulaciji u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Rašević, M. (2017): “Serbia: The Migration Issue in Key National Strategies”. In Bobić, M., Janković, S. (eds.), *Towards Understanding of Contemporary Migration – Causes, Consequences, Policies, Reflections*, 131–150. Belgrade: Institute for Sociological Research Faculty of Philosophy University of Belgrade, Serbian Sociological Society.
- Willekens, F., Douglas M., James R., Chris, B. (2016): “International migration under the microscope”. *Science* 352(6288): 897-899. doi: 10.1126/science.aaf6545.
- Павловић, Ј., Циновић, В. (2007): „Фокус групе: Од прикупљања података до критичке праксе”. Зборник *Института за педагошка истраживања* 39(2): 289–307. doi:10.2298/zipi0702289p.
- Рашевић, М. (2017): „Заблуде о актуелним демографским изазовима Србије”. У Г. Башић, М. Рашевић (ур.), *Укалупљивање или прекорачење граница: друштвене науке у савремено доба*, 129–153. Београд: Институт друштвених наука.

Mirjana Rašević

Vladimir Nikitović

Institute of Social Sciences, Belgrade

SERBIA: TOWARDS MORE EFFICIENT MIGRATION MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL

Summary

Local community is an important resource in population policy – not as a substitute for state intervention, but rather as a platform for more efficient implementation and/or upgrading of the measures introduced by the state, as well as of new initiatives that, once enriched with experience, can also be centralised. The paper indicates the potential scope for strategic action in local self-government units (LSU) with regard to out- and in-migration. The recommendations, at various levels of generality, are based primarily on a part of the findings of the qualitative research conducted in the LSUs of Zvezdara, Šid, Trstenik and Gadžin Han in late 2018. These municipalities are located in different administrative regions of Serbia and are at different levels of development. The focus group method was selected as the principal methodological tool for this research. In small groups, organised in each of the selected municipalities, the citizens, migrants and the key stakeholders in terms of local policymaking and implementation discussed how local communities can manage migration.

Keywords: migration management, population policy, local self-government units, Serbia.